

CHAKANA SAVDO VA UNING RIVOJLANISH OMILLARI

Ahmedov Shohjahon Kahramon o‘g‘li

Urganch davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi katta o‘qituvchisi, iqtisod fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

shohjahon.ahmedov.1994@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada chakana savdo va uning o‘zi iqtisodiy faoliyat sifatida rivojlanishi xususida fikr yuritiladi. Shuningdek, chakana savdo tarmog‘ini rivojlantirish omillari tahlil qilinib, chakana savdoda sotish tizimini takomillashtirishning zamonaviy yondashuv va mexanizmlari ko‘rsatiladi.

Аннотация. В данной статье рассматривается розничная торговля и ее развитие как вида экономической деятельности. Также анализируются факторы развития розничной торговой сети, показаны современные подходы и механизмы совершенствования системы розничных продаж.

Abstract. This article discusses retail trade and its development as an economic activity. Also, the factors of development of the retail trade network are analyzed, modern approaches and mechanisms for improving the retail sales system are shown.

Kalit so‘zlar. Chakana savdo, iqtisodiy faoliyat, chakana savdo tarmog‘i, tovar, tovarlarni sotish shakllari, tovarlar assortimenti, chakana tovar aylanmasi.

Ключевые слова. Розничная торговля, экономическая деятельность, розничная торговая сеть, товары, формы реализации товаров, ассортимент товаров, оборот розничных товаров.

Key words. Retail trade, economic activity, retail trade network, goods, forms of sale of goods, assortment of goods, turnover of retail goods.

Kirish. Yangi O‘zbekistonda chakana savdo tarmog‘ini rivojlantirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonida “Respublika hududlarida savdo infratuzilmasini rivojlantirish. Bunda har bir hududda yirik ulgurji-savdo markazlari, jumladan logistika, muzlatgich, omborxonalarni tashkil etish, yirik

tuman va shaharlarda kamida 3 tadan zamonaviy savdo markazlarini tashkil etish, qishloq joylarda ko‘chma savdo nuqtalarini ko‘paytirish, aholiga erkin savdoni amalga oshirish imkonini beruvchi chegaraoldi hududlarda savdo markazlarini tashkil etishni nazarda tutish”¹ vazifalari belgilab berilgan. Mazkur vazifalarning samarali ijrosi chakana savdo tarmog‘ini hududiy rivojlantirish, savdoda erkin raqobat muhitini shakllantirish, chakana savdo tarmog‘ini iste‘molchilarga yo‘naltirilgan konsepsiya asosida tashkil etish, chakana savdoda sotish tizimini takomillashtirishning zamonaviy yondashuv va mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Chakana savdoni rivojlanish jihatlari bo‘yicha xorij va respublikamiz tadqiqotchi olimlari tomonidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. Jumladan, D.Ferni chakana savdo korxonalarida elektron savdoni rivojlantirish orqali mijozlarga xizmat ko‘rsatish madaniyatini oshirish masalalarini tadqiq qilgan.² V.Snigereva esa tovarlar assortimentini boshqarish orqali savdo xizmatini oshirish masalalarini o‘rgangan³. Shuningdek, S.Sisoyeva xaridorlarga tovarlarni sotish jarayonida ko‘rsatiladigan asosiy va qo‘shimcha savdo xizmatlarini tadqiqot ilmiy ishida yoritgan⁴.

Respublikamizda savdo sohasi muammolari o‘rganilib, turli olimlarning ilmiy izlanishlarida o‘z aksini topadi. Xususan, B.Abdukarimov ta‘rifiga ko‘ra, savdo xizmatning alohida turi bo‘lib, u bir tomondan, ishlab chiqaruvchilarga xizmat qiladi, ikkinchi tomondan, iste‘molchilarga, uchinchi tomondan davlatga xizmat qiladi va to‘rtinchidan, u boshqa iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga ham xizmat ko‘rsatadi, ularni xizmatlarining iste‘molchi sifatida foydalanadi va ular bilan aloqada bo‘ladi⁵.

Tadqiqot metodologiyasi. Chakana savdo tarmog‘i – bu turli xil savdo korxonalari va tovarlarni sotish nuqtalarining to‘plamidir, xususan tuzilmasi, tovarlar assortimenti va mijozlarga xizmat ko‘rsatishni tashkil etish shakllari

---

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni www.lex.uz

² Джон Ферни и др. Принципы розничной торговли. Пер. с англ. Сапциной У.– М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2008. – 416 с.

³ Снегирева В. Розничный магазин. Управление ассортиментом по товарным категориям. – СПб.: Питер, 2005. – 416 с.

⁴ Сысоева С.В., Крок Г.Г. Большая книга директора магазина. – СПб.: Питер, 2009. - 432 с.

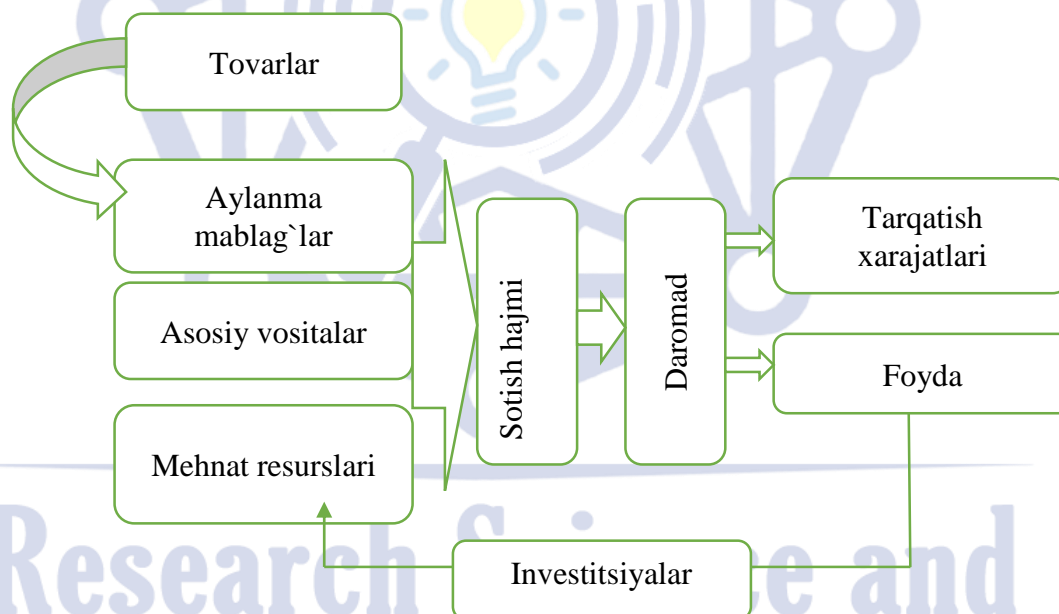
⁵ Abdukarimov B.A. Ichki savdo iqtisodiyoti. Darslik. 2-qayta ishlangan va to‘ldirilgan nashri. – T.: Iqtisod-moliya, 2010. - 42 б.

bo‘yicha bir-biridan farq qiladigan do‘konlar, chodirlar, pavilyonlar, savdo rastalari va kiosklar⁶.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining chakana savdo tarmog‘ini barqaror va mutanosib rivojlantirishga qaratilgan 2003-yil 13-fevralda 75-sonli Qarori qabul qilingan⁷. Unga ko‘ra, chakana savdo – savdo sohasida yakuniy iste‘mol uchun undan tijorat maqsadlarida foydalanish huquqsiz aholiga tovarlarni donalab yoki ko‘p bo‘lmagan miqdorlarda (sonda) naqd pulga yoki bank plastik kartalari (korporativ bank kartasi bundan mustasno) yoxud kontaktsiz onlayn to‘lov tizimlari orqali sotishni nazarda tutuvchi faoliyatni amalga oshirishdir. Ushbu savdoni asosida hisob-kitob shakllarini ham amalga oshirish yotadi.

Chakana savdoning o‘zi iqtisodiy faoliyat sifatida rivojlanadi. Chunki ushbu savdo bevosita xaridor va sotuvchilar o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirishga qaratilib, ularning bir-biriga nisbatan aloqalarini mustahkamlash ta‘minlanadi. Natijada chakana savdo o‘z mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, quyidagi turli xil jihatlarga asoslangan asosiy yo‘nalishlarga ega bo‘ladi (1.1.1-rasm).

1.1.1-rasm. Chakana savdo faoliyatining asosiy yo‘nalishlari⁸

⁶ Абоимова Н.Э. Организация и технология розничной торговли: учебник для учреждений нач. проф. образования / Н.Э.Абоимова. - М.: Издательский центр “Академия”, 2013. - 256 с.

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 13-fevralda O‘zbekiston Respublikasida chakana savdo qoidalarini hamda O‘zbekiston Respublikasida umumiy ovqatlanish mahsulotlarini (xizmatlarini) ishlab chiqarish va sotish qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida 75-son Qarori. <https://lex.uz/docs/-243235>

⁸ Manba: Muallif ishlanmasi

Mazkur rasmga asosan, chakana savdoni amalga oshirish uchun mohiyatiga ko‘ra, aylanma mablag‘lar, asosiy vositalar va mehnat resurslari uchun investitsiya zarur bo‘ladi, sotish hajmiga asosan daromadlar shakllanib, uni o‘zi tarqatish xarajatlari va foyda kabi qismlarga ajratiladi.

Shuningdek, chakana savdoni samarali tashkil etish orqali iqtisodiyotda uni boshqa sohalar kabi rivojlantirish mumkin. Bu borada ushbu savdoni taraqqiy qilishi ta‘minlanadi va uni rivojlanishi turli omillar va shart-sharoitlarga bog‘liq bo‘ladi. Chakana savdo tarmog‘ining rivojlanishiga quyidagi omillar ta‘sir qiladi⁹:

- uy-joy qurilishi istiqbollari;
- aholi sonini o‘zgarish tendensiyalari;
- talab hajmi va tarkibi;
- tovarlarni sotish shakllari;
- turmush darajasi va uning o‘zgarishi tendensiyalari;
- tovar resurslarini olish imkoniyati.

Chakana savdo aholiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tovar sotish va xizmat qilish bilan bog‘liq bo‘lgan tadbirkorlik faoliyatini o‘z ichiga oladi¹⁰. Chakana savdo tovarlar assortimentining shakllanishida qatnashadi. Xaridorlarga tovarlar sifat ko‘rsatkichlari to‘g‘risida axborotlar beradi. Tovarlarini saqlash, qo‘shimcha ishlash, narxlarni o‘rnatish va boshqa vazifalarini bajaradi. Natijada tovarlarning oxirgi iste‘molchilari bilan oldi-sotdi shartnomasini bajaradi.

Chakana savdo mulkchilik shakli, usuli va xizmat ko‘rsatishlari bilan turlanadi. Xususiy hissadorlar, ijara va qo‘shma mulklarga asoslangan chakana savdo hozirgi kunda barcha mamlakatlarda faoliyat ko‘rsatmoqda. Chakana savdoning moddiy-texnika asosini do‘konlar, univermaglar, maxsuslashgan do‘konlar, supermarketlar, oshxonalar va ko‘pchilik mayda shoxobchalar tashkil etadi. Chakana tovar aylanmasining mohiyatini asosida tovar muomalasida mavjud bo‘lgan munosabatlar yotadi¹¹.

Chakana savdo tarmog‘i iste‘molchilarga tadbirkorlik faoliyati bilan bog‘liq bo‘lmagan shaxsiy, oilaviy va maishiy foydalanish uchun tovarlarning chakana

⁹ 3Σ||| |@φ ρ.⊙. €□□ϕ\|ϕ|□□||\|K|K|f|□□|@L. ©Σχ.□| |)\|(\Σ.□-□□ f|f| : | |™-®| | ρ⊙, 2005.□-)2

¹⁰ <https://www.elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/13626-2021-07-08-07-13-32>

¹¹ Abdurkarimov B.A. Ichki savdo iqtisodiyoti. Darslik. 2-qayta ishlangan va to‘ldirilgan nashri. – T.: Iqtisod-moliya, 2010. - 178 b.

savdosini, shuningdek xizmatlarni ko‘rsatishni amalga oshiradi. Chakana savdo tarmog‘i moddiy-texnika bazasining asosiy qismi bo‘lib, u orqali shaxsiy iste‘mol uchun mo‘ljallangan jami ijtimoiy mahsulotning salmoqli qismini sotish amalga oshiriladi va takror ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta‘minlaydi¹².

Xulosa va takliflar. Faqat do‘konda xaridor o‘ziga kerak bo‘lgan tovarlar bilan uchrashadi. Binobarin, savdo xizmatlarining sifati qancha savdo korxonalari mavjudligiga, ularning qay darajada to‘g‘ri joylashganligiga va assortimentga ega bo‘lishiga bog‘liqdir.

Darhaqiqat, chakana savdo korxonalari savdo tarmog‘ining tayanchi bo‘lib hisoblanadi. Bozor o‘zgarishlari savdo tarmog‘idagi o‘zgarishlar va yangi turdagi do‘konlarning paydo bo‘lishi bilan birga amalga oshiriladi. Tizimsiz chakana savdo korxonalarining xilma-xilligi savdo tarmog‘ining rivojlanishini tartibga solishni imkonsiz qiladi. Chakana savdo iqtisodiyot tarmoqlarining tovarlarni sotish va sotib olish yo‘li bilan sotadigan tarmog‘idir. Takror ishlab chiqarish tizimida u ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste‘molni birlashtiradi, shuningdek, ishlab chiqarilgan tovarlarni tovarga aylantiradi. Savdo mamlakatning yagona iqtisodiyot tarmoqlari majmuasining muhim bo‘g‘ini bo‘lib, iqtisodiy, ijtimoiy va ta‘lim funksiyalarini ham bajaradi.

Research Science and Innovation House

¹² Чкалова О. В. Формирование и развитие розничной торговой сети в мегаполисе: Монография. – Н. Новгород: Издательство Нижегородского государственного университета им. Н.И. Лобачевского, 2003. – 11 с.

